

Vprašanje o duši in prvi slovenski prevod Aristotela

Franci Zore, Jan Ciglencečki

1. Vzpon, zaton in rehabilitacija vprašanja o duši

Duša (gr. ψυχή, lat. *anima*) je ena izmed besed z manj jasnim in bolj nesamoumevnim pomenom tako skozi zgodovino antične filozofije kot tudi v sodobnem razumevanju človeka, ko je o njej v prevladujočem znanstvenem okolju komaj še dovoljeno spodobno govoriti. Dandanes je ne le mogoče postaviti vprašanje, ali duša sploh obstaja, ampak tudi eksplicitno in brez posebne razlage trditi, da česa takšnega, kot je duša, sploh ni, kar je – kot bomo videli pozneje – z vidika antičnega razumevanja duše popolnoma nesmiselno. Gotovo eden od razlogov sodobnega zavračanja koncepta duše leži v točno določenem razumevanju duše kot nesmrtnne substance, kar je značilno za tradiciji platonizma in krščanstva, a vendar takšne razlage spregledajo, da je horizont antičnega pojmovanja duše, kamor sodi tudi vprašanje o nesmrtnosti duše, izvorno veliko širši.

V grškem miselnem svetu je bila duša osnovna beseda, s katero se je skušalo izraziti in razložiti živa bitja, saj je pomenila bistveni del vsega živečega prav kot živečega, torej tako rastlin, živali kot človeka.¹ Vprašanja celovitosti, enovitosti in nesmrtnosti človekove duše vzniknejo šele naknadno, prav tako vprašanje odnosa duše in telesa ter duše in duha, poseben problem pa je bilo vprašanje obstoja Duše sveta, o kateri je govor zlasti v platonizmu. Vsekakor je kartezijanski dualizem duše in telesa neprimeren za razlago starejšega odnosa, kjer duša tako pri številnih antičnih kot krščanskih avtorjih prej pomeni celotnega človeka. Po krščanskem nauku duša ne naseljuje telesa, ampak se z njim manifestira. Duša tako ni »del« človeka, skupaj s telesom kot drugim »delom«, ampak pomeni »celega človeka, kolikor ga oživlja duh življenja«.²

Vprašanje duha je povezano z enim od temeljnih problemov antičnega premišljevanja duše, ki je zaposlovalo tako Platona kot Aristotela, namreč vprašanjem

1 Klasično delo o antičnem razvoju pojma duše je Rohde, *Psyche: Seelencult und Unsterblichkeitsglaube der Griechen* iz leta 1894. Za predsokratike gl. Šijaković, *Mythos, physis, psyche: ogledanje u predsokratovskoj »ontologiji« i »psihologiji«*, za Platona in njegove predhodnike pa Kocijančič, »Duša«, v: Platon, *Zbrana dela II.*, 1083–1087.

2 Léon-Dufour (ur.), *Vocabulaire de théologie biblique*, geslo »âme«, 39–43.

najvišjega, noetičnega vidika duše, tistega miselnega, umnega oziroma duhovnega vidika, ki človeka povezuje z božanskim in nesmrtnim.³ V krščanski filozofiji se vprašanje najvišjega »dela« duše, ki naredi človeka podobnega Bogu, še dodatno zaostri,⁴ hkrati s tem pa duši pridajajo tiste momente miselne neulovljivosti, ki jih prinašajo tudi poskusi, kako misliti Boga. A tovrstne nejasnosti, ki spremljajo filozofsko preučevanje duše skozi zgodovino, nam več kot o njeni nezadostni raziskavnosti razkrivajo o njeni »naravi«.

Beseda duša se danes »legitimno« uporablja predvsem v poeziji in teologiji, in ko jo kdaj morda še uporabimo v vsakdanjem jeziku, sami niti ne vemo, ali gre le za posebno jezikovno sredstvo, »metaforo«, ali pa s tem res mislimo na »nekaj«. Pravimo tudi, da nekaj »ima dušo«, če ima pristnost in globino. Redkeje pa omenjanje duše srečamo v današnji filozofiji, in še to navadno le pri tistih mislecih, ki se izrecno sklicujejo na predmoderno miselno izročilo. Od vsega najbolj nenavadno pa je, da pojma duše ne uporablja niti psihologija, čeprav se danes različne psiho-znanosti čutijo najbolj poklicane govoriti o človeku. Toda tokrat to počnejo znanstveno, brez duše.

Vsaj od razsvetljenstva namreč postane relevantno vprašanje, ali je substanco duše mogoče znanstveno dokazati. Ali gre za najvišjo realnost človeka ali le za metafizični konstrukt in prežitek primitivnejših razvojnih stopenj mišljenja? Ko začne v drugi polovici 19. stoletja v psihologiji razsajati pozitivizem, se duša v svoji reducirani obliki preimenuje v »psih« in si tako ironično znova nadane svoje grško ime, za katerim se sramežljivo skriva. Duša kmalu postane predmet terapije in od nje ostanejo le težave,⁵ s tem pa so zanemarjeni nekateri ključni vidiki predmodernega pojmovanja duše, predvsem etični in eksistencialni.⁶ Za dušo skrbimo, psiho zdravimo. Psiha zbolí, duša je zanemarjena.⁷

3 Številne nedorečenosti glede najvišjega dela duše, ki izhajajo iz Aristotelovih razmišljanj v 3. knjigi spisa *O duši*, so se mnoga stoletja pozneje razplamtele v t. i. sporu o averoizmu, ki je na vrhuncu sholastike postal bojno polje za temeljna vprašanja srednjeveške filozofije. O tem podrobneje: Škraban in Klasinc, »Recepcija Aristotelovega dela *O duši* v srednjeveški in renesančni filozofiji,« v tej knjigi.

4 V Novi zavezi tako beremo: »Duševni človek (ψυχικός δὲ ἄνθρωπος) ne sprejema tega, kar prihaja iz Božjega Duha (τοῦ Πνεύματος τοῦ Θεοῦ). Zanj je to norost in tega ne more spoznati, ker se to presoja duhovno (πνευματικῶς).« (1 Kor 2,14) »Prav ti so tisti, ki povzročajo razkole, duševni ljudje (ψυχοί), ki nimajo Duha (Πνεῦμα).« (Jud 1,19)

5 Kot v svojem zgodovinskem pregledu razumevanja duše od antike do danes Ole Martin Høystad naslovi eno od poglavij: »*Duša postane psiha – in gre na terapijo k Freudu*«. Høystad, *Sjelens betydning: en kulturhistorie* (Pomen duše: kulturna zgodovina); knjiga je dostopna tudi v nemškem in srbskem prevodu: *Die Seele: Eine Kulturgeschichte* in *Культурна историја душе*.

6 O pomenu etične in eksistencialne razsežnosti v antični skrbi za dušo in sodobni psihoterapiji gl. Škodlar in Ciglencečki, *Meandri duše: antična filozofija in psihoterapija*, ter »Skrb za dušo v helenistični filozofiji – naravnosti in strategije soočanja z eksistencialnimi danostmi«.

7 Tako je »problematična« duša, taka, ki jo zlahka napadejo demoni, označena kot »zanemarjena«; o tem prim. Zander, *Ko vera še ni bila dolgočasna: zgodovina puščavnikov*, 62.

Nasprotno pa je bilo v antiki vprašanje o duši in skrbi zanjo postavljeno prav v središče razpravljanja o človeku in njegovi vlogi v svetu. Filozofija se namreč že od Sokrata naprej opredeljuje kot »skrb za dušo« (ἐπιμέλεια τῆς ψυχῆς) oziroma »skrb za sebe« (ἐπιμέλεια ἑαυτοῦ). Čeprav je bilo takšno razumevanje filozofije v novem veku potisnjeno ob stran, pa v 20. stoletju »skrb« zaživi kot eden najpomembnejših poudarkov pri filozofiji dveh tako različnih mislecev, kot sta Jan Patočka (1907–1977) in Michel Foucault (1926–1984). Slednji vidi Patočko kot tistega, ki je prepoznal ključnost »skrbi« za zahodno kulturo. Čeprav se Patočka opira na formulacijo »skrb za dušo« (češ. *péče o duši*), Foucault pa na »skrb za sebe« (fr. *le souci de soi*)⁸ – ob čemer bi težko rekli, da gre pri tem za kakšno razliko že pri Sokratu oz. Platonu –, se njuni konceptiji povezujeta v »terapevtski vlogi«, oprti na vprašanje, kako »živeti svoje življenje«.⁹

Patočkova interpretacija skrbi za dušo in Foucaultova analiza skrbi za sebe sta v marsičem različni, kar je odvisno od avtorjevih individualnih pristopov k zgodovini. Vendar nas oba opozarjata na pomen koncepta skrbi v zahodni miselni tradiciji: medtem ko se Patočka skuša ponovno povezati s sokratsko-platonsko skrbjo za dušo v dobi, v kateri je življenje videti vse bolj brez smisla, se Foucault sprašuje, kako se naši načini vzpostavljanja povežav s samim seboj razlikujejo od tistih, ki jih ustvarja Sokratov način mišljenja.¹⁰

Bližina omenjenih sodobnih avtorjev z antičnim grškim razumevanjem duše in filozofije gre še dlje, saj ne gre le za metafizično vprašanje, ampak za »način življenja«:

Razsvetljenje lastne situacije je dejavnost, ki Patočka približa Sokratu ne le v platonskem ali metafizičnem smislu, izraženem v definiciji *psyché* kot človekovega resničnega bistva, ampak tudi v smislu, ki ga Foucault pripisuje Sokratovi skrbi: *epiméleia* pomeni tudi preizkušati se – nenehno skrbeti in si prizadevati za upravljanje svojega življenja (*bíos*).¹¹

Grška beseda ἐπιμέλεια napotuje tudi na vaje, celo kontemplativne, zato je s tega vidika to razmišljanje blizu tudi Pierru Hadotu (1922–2010), ki filozofski način življenja – predvsem v delu *Filozofija kot način življenja*¹² – povezuje s prakso »duhovnih

8 Gl. zlasti Foucaultov spis *Pogum resnice* (*Le Courage de la vérité*) in Patočkovo delo *Platon in Evropa* (*Platón a Evropa*; gre za predavanja iz leta 1973, ki so bila večkrat izdana in so prevedena v več jezikov; v zbranih delih: Patočka, *Péče o duši* 2, 149–355). O pomenu »skrbi za dušo« prav tako govori tudi dejstvo, da sta urednika Patočkovih zbranih del Chvatik in Kouba prve tri zvezke, kjer se nahaja omenjeni spis, opremila prav s tem naslovom.

9 Suvák, »Patočka and Foucault: Taking Care of the Soul and Taking Care of the Self,« 19.

10 *Ibid.*, 35.

11 *Ibid.*, 28.

12 Hadot, *La philosophie comme manière de vivre*.

vaj«, ki so se v krščanskem okolju razvile na podlagi antične filozofske tradicije.¹³ Cilj takšnih vaj ni le spoznati kreposti, ampak biti kreposten. In prav tako kot je filozofija izvorno povezana s prostim časom (gr. σχολή) – ta je po Aristotelu prej način bivanja in eden od pogojev krepostnega življenja, kot pa odsotnost zaposlitve –, so tudi duhovne vaje: tega ni mogoče narediti mimogrede, na hitro, in zgolj »teoretično«.

V antiki je vprašanje, kaj je duša, enako vprašanju, kaj je človek. Duša ni nekaj, kar imamo, ampak nekaj, kar smo. S tega vidika ne gre le za drugačno razumevanje duše, ampak tudi človeka in filozofije. Ko skrbimo za dušo, skrbimo zase. Ta skrb je pozneje prerasla v »reševanje duše« (σωτηρία τῆς ψυχῆς), kar postane tudi ena osrednjih tem oblikujočega se krščanstva. Od tu so teologi, v nasprotju s številnimi filozofi, še danes ohranili legitimnost govorjenja o duši – kot rečeno, poleg pesnikov, pri čemer ni nujno, da so pri tem bolj jasni od slednjih. Morda je od vprašanja, kaj je duša, bolj neodgovorljivo samo še vprašanje, kaj je Bog.

Duša je že izvorno nekaj, kar šele iščemo in česar ni mogoče povsem definirati. To nerazrešljivo enigma človeške duše je ob jutranjem svitu grške filozofije v znamenitem izreku ubesedil že Heraklit Mračni: »Meja duše, ko hodiš, ne boš našel, če boš prepotoval vso pot; tako globok Smisel (λόγος) ima.«¹⁴ Tega se v svoji razpravi *O duši* dobro zaveda tudi Aristotel, ki v izhodiščnem razmišljanju o pomenu tovrstnih raziskav skoraj opravičuječe dodaja, da je o duši »v vsakem oziru docela najtežje zvedeti resnico«.¹⁵

Človek je – vsaj za sebe – nedoločeno in hkrati nekako nedovršeno bitje, ki šele išče svojo resnico in uresničitev, svoj Smisel. Ne preseneča torej, da je razumevanje duše ena osrednjih tem filozofije vse od njenih začetkov, od predsokratikov prek Sokrata, Platona do prelomnega Aristotelovega spisa *O duši*. Čeprav antična razprava o duši dobi svojo razmeroma dokončno formulacijo v Platonovih delih, pa je Aristotelov spis zaradi svoje sistematične obravnave tega vprašanja obveljal za začetek znanstvenega dušeslovja, imel pa je tudi izjemen vpliv v srednjem veku in renesansi, sploh v okoljih, ki so se bolj nagibala k aristotelizmu. Aristotelova »psihologija« spada v njegovo »fiziko« – narekovaji zato, ker niti predmetna območja niso enaka današnji psihologiji in fiziki –, saj je duša »naravni« in bistveni del vzpostavitve živih bitij. Duša je εἶδος, »oblika« telesa, kar pa seveda ne pomeni zunanje oblike, ampak notranji življenjski princip. To pa jasno kaže tudi na to, da je naše razumevanje Aristotelovega razlikovanja med snovjo in obliko včasih lahko preveč površinsko.

Kolikor je bila sodobna znanost s svojim vztrajanjem po jasnosti in razločnosti prisiljena vprašanje o duši umakniti z dnevnega reda, »izgubiti dušo«, je postala tudi

13 O vseh treh omenjenih avtorjih gl. Hladký, *Změnit sám sebe: duchovní cvičení Pierra Hadota, péče o sebe Michela Foucaulta a péče o duši Jana Patočky*.

14 Fragment DK 22 B 45; prev. F. Zore.

15 Aristotel, *O duši*, 402a 10–11; prev. A. Dokler.

manj verodostojna opisovalka in razlagalka človeka in sveta. Morda ji po tihem zameri, da bi lahko imela dimenzije presežnosti in s tem pobegnila iz njenega dosega? Ravno zato lahko o duši danes še govorita religija in umetnost, saj je njuno spoznanje širše in je vpliv antike nanju močnejši, tudi če ne gre za neposredno kontinuiteto. Redukcija pojma duše zanju ni obvezna. Toda v naravi duše je, da je večno nezadovoljna in nenehno išče spremembe, zato se ne more zadovoljiti niti s teoretskim izničenjem same sebe. Kot bi rekel Plotin: želi ven iz sebe in želi priti znova nazaj, »k sebi«.¹⁶ Hoče naprej in hoče nazaj, ustvarja nemir in si želi miru.

2. Doklerjev prevod Aristotelovega spisa *O duši*

Prevajanje antičnih besedil je samo po sebi zahtevna naloga, posebej pomembno pa postane, ko se začne vzpostavljati znanstveni jezik nacionalnih jezikov, kar je večkrat povezano z ustanovitvijo domačih univerz. Dodatno nujo prevajanja pozneje povzroči upadanje znanja grščine in latinščine ne le pri študentih in širši zainteresirani javnosti, ampak tudi pri profesorjih. Še posebno zahtevna naloga pa je prevajanje filozofskih besedil, za katero ni povsem jasno, na kateri strani meje med mogočim in nemogočim se nahaja. Govorimo lahko o dveh temeljnih intencah prevajalcev: lahko želijo prevod napraviti čim bližji izvorniku in njegovi »tujosti« ter pri tem skušajo (večkrat s težavo) ostati v mejah sprejemljivosti pri lastnem jeziku, lahko pa prevajajo na način »udomačevanja« izvornega besedila, kar naredi prevod bolj berljiv, hkrati pa na račun berljivosti trpi vsebina izvornika, v katero se hitro prikradejo takšne in drugačne interpretacije. Navadno je tu prisotno tudi prevajalčevo prepričanje, da bo prevedena teorija »koristna za njegov čas«.¹⁷ Ni redko, da so izvorna grška besedila, zlasti filozofska, z razlogom bolj »nejasna« in hermenevtično odprta kot njihovi prevodi v sodobne jezike.

Prevod Aristotelovega spisa *O duši* iz leta 1933, pod katerega se je podpisal Anton Dokler, danes poznan predvsem kot avtor *Grško-slovenskega slovarja*,¹⁸ je vsekakor povezan s študijem filozofije v nacionalnem jeziku, saj je bil neposredno namenjen rabi na seminarju študija filozofije na ljubljanski Filozofski fakulteti. Če pustimo ob strani danes skoraj nezamisljivo dejstvo, da je bil prevod v tipkopisu

16 O vstopu duše v čas in njeni težnji k povratku gl. Plotin, *Eneade*, III.7.11.

17 Cergol, »Problematika prevajanja političnih besedil iz stare grščine: primer Aristotelove Politike,« 191. Tu tudi več o začetkih prevajanja Aristotelove *Politike*. O različnih konceptih prevajanja in (ne)prevodljivosti pogosto pišejo v spremnih opombah prevajalci antičnih del v različne sodobne jezike. Gl. tudi Zore, *Obzorja grštva: logos in bit v grški filozofiji*, Ljubljana 1997, 18–24, in Zore, »O mišljenju i prevođenju filozofije: prijevodi Aristotelovih djela Tomislava Ladana iz očišta prevodivosti filozofije i aristotelovske metafizike,« *Studia lexicographica*, 5–19.

18 Dokler, *Grško-slovenski slovar*, ki ga je leta 1915 izdal kot gimnazijski učni pripomoček Knezoškofjski zavod sv. Stanislava v Št. Vidu nad Ljubljano, ponatisnjen pa je bil najprej v Trstu in pozneje v Ljubljani. O tem gl. podrobneje Hriberšek, »Vpogled v življenje in delo Antona Doklerja,« v tej knjigi.

novoletno darilo profesorskemu kolegu, ki ni bilo nikoli objavljeno, gre pri omenjenem dokumentu za pomemben zgodovinski spomenik prevajanja antične filozofije v slovenščino. Doklerjev prevod spisa *O duši* je namreč sploh prvi slovenski prevod Aristotela, pri čemer tedaj niti drugih grških filozofskih besedil ni bilo prevedenih prav veliko.¹⁹ Poudariti je treba, da je prvi *objavljeni* prevod kakšnega Aristotelovega dela v slovenščino izšel šele leta 1959; to je bila *Poetika* v prevodu Kajetana Gantarja.

Dokler je torej prevod poklonil Francetu Vebru, ustanovitelju Oddelka za filozofijo na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani, namenjeno pa je bilo rabi na filozofskem seminarju. Kot je razvidno s seznama predavanj, je Veber to delo najverjetneje uporabljal na seminarju v zimskem semestru študijskega leta 1936/37.²⁰ Kot sam Dokler navaja v posvetilu, ga je Veber nagovarjal k prevajanju spisa *O duši*, ker pa se v tedanjih razmerah ni bilo mogoče nadejati natisa, se je odločil, da bo prijatelju podaril tipkopis, ki je sicer kompleten, ne bi pa mogli reči, da bi bil v takem stanju tudi že primeren za knjižno objavo.

Izvorni tipkopis se je kot del Vebrove zapuščine ohranil na Raziskovalnem oddelku in dokumentacijskem centru za avstrijsko filozofijo (Forschungsstelle und Dokumentationszentrum für Österreichische Philosophie), ki deluje v okviru Inštituta za filozofijo Univerze Karla Franca v Gradcu.²¹ Iz žiga Filozofskega seminarja na več mestih tipkopisa je razvidno, da je moral biti prevod dosegljiv tudi v knjižnici Filozofskega seminarja v Ljubljani.²² Domnevamo lahko, da je Veber knjižnični izvod po upokojitvi obdržal pri sebi doma, zaradi česar se je ohranil v njegovi zapuščini.

***

Kakšne so bile Doklerjeve prevajalske rešitve Aristotelove filozofske terminologije? Dokler se je pri prevajanju zaradi omenjene skromne prevodne tradicije gotovo znašel pred številnimi novimi problemi in izzivi, vsaj mestoma pa se je lahko opiral

19 Po doslej zbranih podatkih so bili v času, ko se je Dokler lotil prevajanja Aristotelovega spisa *O duši*, od filozofskih besedil v slovenščini dostopni Platonov *Kriton* in *Apologija* v prevodu Ivana Božiča iz leta 1862, Ksefontovi *Spomini na Sokrata (Memorabilia)* v prevodu Ladislava Hrovata iz leta 1862 ter Platonov *Sokratov zagovor (Apologija)* Antona Sovreta iz leta 1923.

20 »Seznam predavanj za zimski semester 1936/37. / [...] / Dr. Franc Veber, red. prof.: Etika I, psihološki elementi individualne in socialne etike; 4 ure: ponedeljek, torek, sredo, četrtek od 17. do 18. ure; soba št. 77. / Oris in analiza Aristotelove etike; 1 uro: sobota od 10. do 11. ure; istotam. / Seminar: Aristoteles 'O duši'; 2 uri: petek od 17. do 19. ure; istotam. (Na razpolago bo tudi slovenski prevod.)« Kalan, »Seznam predavanj v letih 1919–1969,« 218.

21 Kalan, »Nepričakovana najdba (*hérmaion*) Aristotela v Vebrovi zapuščini: grecist Dokler in filozof Veber«, 133.

22 O podrobnostih dotičnega prevoda in njegovem mestu v Doklerjevem opusu gl. Hriberšek, »Vpogled v življenje in delo Antona Doklerja«, v tej knjigi.

tudi na svoj slovar, ki ga je izdal skoraj 20 let pred tem prevodom. Poglejmo si nekaj prevodnih rešitev za temeljne filozofske termine Aristotelove filozofije, pri čemer njihova raba skozi besedilo pogosto variira glede na sobesedilo.²³

Izraz τὸ ὄν, za katerega se pozneje uveljavi prevod »bivajoče«, prevaja kot »bitno« (znamenito Aristotelovo formulacijo, da se »bivajoče izreka na mnogotero načinov«, Dokler prevaja kot »pojem bitnega ima različne pomen«, εἶναι pa kot »bitje«. Za οὐσία uporablja prevod »substancia« ali »bistvo« (danes je uveljavljen prevod »bitnost«), τὸ τί ἦν εἶναι pa prevaja kot »pravo bistvo« ali »pravi pojem«. Za ἀρχή, ki ga kot *terminus technicus* v filozofskih besedilih prevajamo kot »počelo«, uporablja prevode »začetek«, »izvir« ali »prvina« (»duša je takorekoč začetek živih bitij«). »Slučajno« ali »naključje« je Doklerjev prevod za συμβεβηκός, torej za nebitveno lastnost, ki nečemu slučajno pripada. »Substrat« ali »podlog« je ὑποκείμενον (danes običajneje »podlaga« ali »podstat«), določena »posamezna stvar« pa τὸδε τι. »Svojski« ali »svojska lastnost« je prevod za ἴδιος. ὕλη je »materija« ali »tvarina«, μορφή in εἶδος pa sta »podoba« in »oblika«. Δύναμις je »zmožnost«, tudi »sposobnost« ali »moč« duše, ἐνέργεια »delovanje«, ἐντελέχεια pa »dejalnost«, »dejavnost« ali »udejstvovalnost«. Danes omenjene ključne pojme Aristotelove filozofije običajno slovenimo kot »(z)možnost« (δύναμις), »udejanjenost« (ἐνέργεια) in »dovršitev« oz. »popolnost« (ἐντελέχεια).

»Znanje« je prevod za ἐπιστήμη (danes »znanost«), »opazovanje« za τὸ θεωρεῖν. Besedo νοῦς, za katero se pozneje uveljavi prevedek »um«, praviloma prevaja kot »duh«, včasih tudi kot »razum«, λόγος pa kot »pojem«. Za τὸ αἰσθητόν uporablja prevod »dočutno« (danes je običajnejše »zaznavno«), φαντασία pa kot »domiselnost«, »domišljanje« in včasih kot »domišljija«. Za besedo πάσχειν, za katero je bolj običajen prevod »utrpevati«, uporablja »trpeti« ali »vplivati«. Formulacija ἐνεκα τοῦ εἶ, ki jo razumemo v smislu »zaradi dobrega življenja«, je pri Doklerju prevedena kot »radi zdravja«, ἅμα, ki se običajno prevaja časovno (»hkrati«, »v istem času«), pa praviloma kot »eden«, »eno«.

Kot zanimivost iz Doklerjevega prevoda odlomka Platonove *Države* pa lahko omenimo, da besedo δικαιοσύνη pričakovano prevaja kot »pravičnost«, medtem ko za ἀλήθεια, ki jo danes prevajamo kot »resnica«, uporabi prevod »resničnost«.

Doklerjevo pionirsko delo pri iskanju in oblikovanju terminoloških rešitev za zahtevno pojmovnost Aristotelove filozofije nam po eni strani prinaša določene rešitve, ki so bile v veljavi tudi pozneje (vsaj kot ena od alternativ), po drugi pa pri njem srečamo tudi mnoge manj običajne prevedke. Glede na to, da prevod spisa *O duši* ni bil širše dostopen, lahko sicer sklepamo, da neposrednega vpliva na ostale zgodnje prevajalce ni imel, vsekakor pa je imel že zaradi prebiranja na filozofskem seminarju

23 Gradivo za to podglavje sta med prvo redakcijo besedila pomagala zbrati Nena Bobovnik in Primož Turk.

določen vpliv na filozofsko terminologijo Vebrovih študentov, ki so se seznanili s tem prevodom ali se na podlagi Doklerjevih prevodnih rešitev pogovarjali o problemih Aristotelove filozofije. Neprimerno bolj kot s svojim prevodnim delom, ki je do danes večinoma obležalo »v predalu«, pa je Dokler na razvoj slovenske filozofske terminologije seveda vplival z omenjenim *Grško-slovenskim slovarjem* iz leta 1915, v katerega so vključeni tudi nekateri temeljni pojmi Aristotelove filozofije.²⁴

***

Na Oddelku za filozofijo Filozofske fakultete v Ljubljani smo v okviru seminarja iz antične filozofije leta 2015 tipkopisno verzijo Doklerjevega prevoda iz leta 1933 prenesli v digitalno obliko, pri čemer so sodelovali tedanji študenti Zala Budački, Miha Flere, Lara Ekar Grlj, Zala Krajnc, Teja Rebolj in Aleš Zavec. Za pomoč pri vnašanju standardne Bekkerjeve in Doklerjeve paginacije tipkopisa v prevod se zahvaljujemo Neni Bobovnik in Primožu Turku. Čeprav se je o odkritju tega prevoda pri nas že pisalo,²⁵ je bilo treba fotografije tipkopisa znova pridobiti iz Gradca, saj nam dostop do materiala, ki ga je uporabljal avtor omenjenega zapisa o najdbi, ni bil omogočen. Na ta način smo uresničili Doklerjevo izvirno željo, da bi se njegov prevod v pedagoške namene uporabljal na Oddelku za filozofijo, obenem pa je s tem prvič omogočena tudi javna dostopnost tega zgodovinskega dokumenta. Kopiji tipkopisa zdaj hranita knjižnici Oddelka za filozofijo in Oddelka za klasično filologijo na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani.

11. novembra 2019 je na Filozofski fakulteti potekal interdisciplinarni simpozij *Kaj je duša?*, ki je bil posvečen Doklerjemu prevodu Aristotelovega dela *O duši*. Nekateri prispevki na tem simpoziju so bili tudi neposreden povod za nastanek poglavij o življenju in delu Antona Doklerja (Matej Hriberšek) ter o srednjeveški in renesančni recepciji spisa *O duši* (Kajetan Škraban in Jaka Klasinc), ki sta poleg zgodovinske objave prvega slovenskega prevoda Aristotela vključeni v to monografijo.

3. Kronološka bibliografija slovenskih prevodov Aristotela

1933 Anton Dokler: ARISTOTELES, *O duši* (neobjavljeno, tipkopis).

1959 Kajetan Gantar: ARISTOTELES. *Poetika*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1959. 163 str., [1] f. pril. z avtorj. sl. Mala filozofska knjižnica.

1963 (dopolnjen prevod, izbor), »Poetika«. V: Kajetan Gantar (urednik, prevajalec, avtor dodatnega besedila). *O pesništvu : Homer, Hesiodos, Anonymus, Platon*,

²⁴ Dokler tu sicer ni neposredno ekscerptiral nobenega Aristotelovega spisa v celoti, se je pa opiral na Schneiderjev *Lesebuch aus Platon und Aristoteles* iz leta 1912.

²⁵ Kalan, »Nepričakovana najdba (*hērmaion*) Aristotela v Vebrovi zapuščini: greacist Dokler in filozof Veber«.

Aristoteles, Horatius. V Ljubljani: Mladinska knjiga, 1963. 140 str., [4] str. pril., ilustr. Knjižnica Kondor, zv. 59, str. 52–73.

1982 (dopolnjen ponatis), ARISTOTELES. *Poetika*. 2., dopolnjena izd. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1982. 157 str. Zbirka Bela krizantema.

2005 (ponatis), ARISTOTELES. *O pesniški umetnosti*. Popravljen in dopolnjen izd. iz l. 1982. Ljubljana: Študentska založba, 2005. 255 str. Knjižna zbirka Claritas, 39.

2012 (ponatis), ARISTOTELES. *Poetika*. Popravljen in dopolnjen izd. iz l. 1982. Ljubljana: Študentska založba, 2012. 237 str. Knjižna zbirka Koda.

2013 (e-izdaja), ARISTOTELES. *Poetika*. Ljubljana: Študentska založba, 2013. Zbirka eBeletrina. <http://www.biblos.si/lib/book/9789612426804>.

1964 Kajetan Gantar: ARISTOTELES. *Nikomahova etika*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1964. 415 str. Mala filozofska knjižnica, 12.

1994 (ponatis), ARISTOTELES. *Nikomahova etika*. Reprint prevoda iz leta 1964 z novo uvodno besedo. V Ljubljani: Slovenska matica, 1994. 391 str. Filozofska knjižnica, zv. 38.

2002 (ponatis), ARISTOTELES. *Nikomahova etika*. Reprint iz leta 1994. V Ljubljani: Slovenska matica, 2002. 391 str. Filozofska knjižnica, zv. 38.

2016 (ponatis), ARISTOTELES. *Nikomahova etika*. Reprint iz leta 2002. V Ljubljani: Slovenska matica, 2016. 391 str. Filozofska knjižnica, zv. 38.

1989 Valentin Kalan: ARISTOTELES. »**O duši – De anima – Perì Psykhês. Knjiga II (Beta) : narava duše. Poglavlja 4 do 12**«. *Anthropos : časopis za psihologijo in filozofijo ter za sodelovanje humanističnih ved*. 1989, letn. 20, št. 3/4, str. 417–433.

1992 Franci Zore: ARISTOTELES. »**Metafizika Lambda (XII. knjiga)**«. *Phainomena : glasilo Fenomenološkega društva v Ljubljani*. 1992, letn. 1, št. 2/3, str. 62–82.

1993 Franci Zore: ARISTOTELES. »**Metafizika Epsilon**«. Časopis za kritiko znanosti. 1993, letn. 21, št. 152/153, str. 169–174.

1993 Valentin Kalan: ARISTOTELES. *O duši*. Ljubljana: Slovenska matica, 1993. 305 str. Filozofska knjižnica, zv. 37.

2002 (ponatis), ARISTOTELES. *O duši*. Reprint iz leta 1993. Ljubljana: Slovenska matica, 2002. 305 str. Filozofska knjižnica, zv. 37.

1995 Franci Zore: ARISTOTELES. »**Metafizika Alfa : 1., 2. in začetek 3. poglavja (980a 21 – 983b 18)**«. *Filozofija na maturi*. 1995, letn. 2, št. 2/3 (=6/7), str. 12–17.

1996 Franci Zore: ARISTOTELES. »**O razlaganju (περὶ ἡρμηνείας / de interpretatione) 1.–6. poglavje (16 a 1 – 17 a 37)**«. *Phainomena : glasilo Fenomenološkega društva v Ljubljani*. 1996, letn. 5, št. 15/16, str. 1–9.

- 1997 **Valentin Kalan:** ARISTOTELES. »Čas : bit in bistvo časa (Fizika IV, 10–14, 217b 29–224a 17)«. *Phainomena : glasilo Fenomenološkega društva v Ljubljani*. 1997, let. 6, št. 21/22, str. 97–111.
- 1998 **Valentin Kalan:** ARISTOTELES. »Politika. Prva knjiga (A) (ed. I. Bekker, str. 1252a 1–1253a 39)«. *FNM : filozofska revija za učitelje filozofije, dijake in študente*. 1998, letn. 5, št. 1(17), str. 40–43.
- 1999 **Valentin Kalan:** ARISTOTELES. »Metafizika : IX. knjiga (Theta): Bit kot možnost in dejanskost«. *Filozofski vestnik*. [Tiskana izd.]. 1999, letn. 20, št. 1, str. 9–28.
- 1999 **Valentin Kalan:** ARISTOTELES. *Metafizika*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 1999. LXXXIII, 437 str., ilustr. Philosophica.
- 2000 **Boris Vezjak:** ARISTOTELES. »Peri aretes (O vrlini)«. *Analiza : časopis za kritično misel*. [Tiskana izd.]. 2000, letn. 4, št. 1, str. 25–34.
- 2002 **Valentin Kalan:** ARISTOTELES. »Fizika : I. knjiga: Narava – kot počelo in načela narave. Poglavlja: 1–3, 7 in 9«. *Phainomena : glasilo Fenomenološkega društva v Ljubljani*. dec. 2002, letn. 11, št. 41/42, str. 5–17.
- 2003 **Jan Bednarik:** ARISTOTELES. »Politika : 3. knjiga (1274b–1277b)«. *Phainomena : glasilo Fenomenološkega društva v Ljubljani*. nov. 2003, letn. 12, št. 45/46, str. 19–24.
- 2004 **Boris Vezjak:** ARISTOTELES. »O idejah«. *Analiza : časopis za kritično misel*. [Tiskana izd.]. 2004, letn. 8, št. 1/2, str. 75–82.
- 2004 **Franci Zore:** ARISTOTELES. »Kategorije : 4. in 5. poglavje (1b 25–4b 19)«. *Anthropos : časopis za psihologijo in filozofijo ter za sodelovanje humanističnih ved*. [Tiskana izd.]. 2004, letn. 36, št. 1/4, str. 1–6.
- 2004 **Franci Zore:** ARISTOTELES. *Kategorije*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2004. 146 str., portret Aristotela. Philosophica, Series Classica.
- 2004 **Pavel Češarek:** ARISTOTELES. »O nebu [13. poglavje: Preučevanje Zemlje. Doksografija. 14. poglavje: Preučevanje Zemlje. Aristotelov nauk]«. *Filozofski vestnik*. [Tiskana izd.]. 2004, letn. 25, št. 3, str. 109–121.
- 2004 **Pavel Češarek:** ARISTOTELES. *O nebu = Peri ouranou*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2004. 359 str., ilustr. Zbirka Historia scientiae.
- 2004 **Valentin Kalan:** ARISTOTELES. *Fizika : knjige 1, 2, 3, 4*. V Ljubljani: Slovenska matica, 2004. 310 str., ilustr. Filozofska knjižnica, 47.
- 2005 **Valentin Kalan:** ARISTOTELES. »O nastajanju in minevanju : prva knjiga (A) : nastajanje in minevanje, spreminjanje, dejavnost in trpnost«. *Phainomena : glasilo Fenomenološkega društva v Ljubljani*. jul. 2005, letn. 14, št. 51/52, str. 113–125.
- 2010 **Matej Hriberšek:** ARISTOTELES. »Iz Aristotelove Politike (6. knjiga)«. V: KAVČIČ, Jerneja (ur.), MARINČIČ, Marko (ur.). *Musis amicus :*

posebna številka ob osemdesetletnici Kajetana Gantarja. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2010. Str. 403–414. *Keria*, letn. 12, št. 2–3.

- 2010** **Matej Hriberšek**: ARISTOTELES, *Politika*. 1. natis. Ljubljana: GV založba, 2010. 775 str. Zbirka Pravna obzorja, 40.
- 2010** **Matej Milovanovič**: ARISTOTELES, »**O sanjah**«. V: *Aristotelov pogled na sanje : diplomsko delo*. Ljubljana : [M. Milovanovič], 2010.
- 2011** **Matej Hriberšek**: ARISTOTELES, *Retorika*. 1. izd. Ljubljana: Šola retorike Zupančič&Zupančič, 2011. 526 str. Traditio lampadis.
- 2012** **Jera Marušič**: ARISTOTELES, »**Druga analitika [Analytika hystera] : 1. knjiga, poglavja 1–10**«. *Filozofski vestnik*. [Tiskana izd.]. 2012, letn. 32, št. 1, str. 143–165.
- 2012** **Jera Marušič**: ARISTOTELES. *Druga analitika*. 1. izd. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2012. Str. 217–254. Zbirka Historia scientiae.
- 2012** **Valentin Kalan**: ARISTOTELES. *O nastajanju in propadanju*. V Ljubljani: Slovenska matica, 2012. 264 str. Filozofska knjižnica, zv. 60.

Viri in literatura

- Cergol, Jadranka. »Problematika prevajanja političnih besedil iz stare grščine: primer Aristotelove Politike«. V: *Možnosti politike danes*, ur. Andraž Teršek in Tonči Kuzmanič, 189–197. Koper: Univerzitetna založba Annales, 2016.
- Ciglencečki, Jan, in Borut Škodlar. »Skrb za dušo v helenistični filozofiji – naravnosti in strategije soočanja z eksistencialnimi danostmi«. *Viceversa: slovenske psihiatrične publikacije*, posebna št. (2019): 48–59.
- Foucault, Michel. *Le Courage de la vérité. Le Gouvernement de soi et des autres II*. Pariz: Gallimard/Seuil, 2009.
- Hadot, Pierre. *La philosophie comme manière de vivre*. Pariz: Le Livre de Poche, 2003.
- Hladký, Vojtěch. *Změnit sám sebe: duchovní cvičení Pierra Hadota, péče o sebe Michela Foucaulta a péče o duši Jana Patočky*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2010.
- Høystad, Ole Martin. *Sjelens betydning: en kulturhistorie*. Oslo: Aschehoug, 2016. Nem. prevod: Høystad, Ole Martin. *Die Seele: Eine Kulturgeschichte*. Köln/Weimar/Wien: Böhlau Verlag, 2017. Srb. prevod: Хејстад, Уле Мартин. *Културна историја душе*. Loznica: Карпос 2018.
- Kalan, Valentin. »Nepričakovana najdba (*hērmaion*) Aristotela v Vebrovi zapuščini: greclist Dokler in filozof Veber«. *Keria* 3/1 (2001): 133–136.
- Kalan, Valentin. »Seznam predavanj v letih 1919–1969«. *Anthropos* 3–4 (2009): 201–243.
- Kocijančič, Gorazd. »Duša«. V: *Platon, Zbrana dela II.*, 1083–1087. Celje: Mohorjeva družba, 2004.
- Léon-Dufour, Xavier (ur.). *Vocabulaire de théologie biblique*. Pariz: Le Cerf, ²1970.
- Patočka, Jan. »Platón a Evropa«. V: *Péče o duši, II (Sebrané spisy Jana Patočky, 2)*, ur. Ivan Chvatík in Pavel Kouba. 149–355. Praga: OIKOYMENH, 1999.

- Rohde, Erwin. *Psyche: Seelencult und Unsterblichkeitsglaube der Griechen*, Freiburg–Leipzig: Mohr, 1894.
- Šijaković, Bogoljub. *Mythos, physis, psyche: ogledanje u predsokratovskoj »ontologiji« i »psihologiji«*, Nikšić–Beograd: Univerzitetna riječ – Filozofsko društvo Srbije, 1991.
- Suvák, Vladislav. »Patočka and Foucault: Taking Care of the Soul and Taking Care of the Self«. *Journal of the British Society for Phenomenology*, 50/1 (2019): 19–36.
- Škodlar, Borut, in Jan Ciglencečki. *Meandri duše: antična filozofija in psihoterapija*. Ljubljana: KUD Logos, 2021.
- Zander, Hans Conrad. *Ko vera še ni bila dolgočasna: zgodovina puščavnikov*. Celje: Mohorjeva družba, 2004.
- Zore, Franci. *Obzorja grštva: logos in bit v grški filozofiji*. Ljubljana: Sophia, 1997.
- Zore, Franci. »O mišljenju i prevođenju filozofije: prijevodi Aristotelovih djela Tomislava Ladana iz očista prevodivosti filozofije i aristotelovske metafizike«. *Studia lexicographica*, 8/1 (2014): 5–19.